ڕەخنەی ژینگەیی بە پێی ئاڕاستەی ئیکۆ شوانکاری (ژینگەیی شوانکاری)، بە نموونەی چەند شیعرێکی جەمیل ڕەنجبەر.. ئینداد عیسا

ژینگە پێدراوێکی یەزدانی مەزنە بۆ سەرجەم بوونەوەران لەم شوێنە مرۆڤایەتی ژیان بکات و لەسەری بسازێن، لە هەمان کاتدا گەوهەرێکی تری بە مرۆڤ بەخشیووە، بۆ ئەوەی بەکاری بهێنێت، ئەویش پێ دەوترێت ئەقڵ، ئەمەی نەوەی ئادەمیزاد لە ڕێگەی بەکار هێنانی ئەقڵەوە، زۆر شت دەگرینە ئەستۆی خۆمان بۆ نموونە ژینگە پارێزی، جا چۆن مرۆڤایەتیی لە زۆرێکی لە شتەکان جیاوازن لە گرتنە ئەستۆی شتەکان. ڕەخنەی ژینگەیی خۆی لە چەند ئاڕاستەیەک دەبینێتەوە، یەکێک لەو ئاڕاستانە ئیکۆ شوانکارییە، کە باسی ژیانی لادێکان دەکات، له ڕووی گوزەران و پیشەی شوانکارییەکان چۆن بووە، بۆیە لێرەدا بە پێویستمان زانی ئەو ئاڕاستەیە، له چەند نموونەی شیعری جەمیل ڕەنجبەر جێبەجێ بکەین، ئاخۆ چۆن ڕەنگی داوەتەوە له شیعرەکانی.

ئەگەر سەرەتا بێین، وەک زاراوە بزانین، ئیکۆلۆژی بە چ شێوازێک لای زمانەکانی تر ناسێندراوە، هەر وەک سەران لەو بارەیەوە دەڵێت: “ڕەخنەی ژینگەیی(ئیکۆلۆژی) لــه ڕووی زاراوە، ڕەخنەی ئیکۆلۆژی زاراوەیەکی ئینگلیزییە، وشەی (ئیکۆکریتیزم) (Ecocriticism) بۆ بەکارهاتووە، لە لایەن (ارنست هایگل) زیندەوەرناسێکی ئەڵمانی بوو. لەساڵی (١٨٦٦)”. (سەران مامند عبدە اللّـە ، ٢٠٢٢: ٦٠). سەرەتایی هەموو زاراوەیەک بۆ ئینگلیز و یۆنان دەگەڕێتەوە، چونکە وەک لایەنی مەعریفی لە ئاستێکی بەرز دان. “ڕەخنەی ژینگەیی مامەڵە لەگەڵ پەیوەندی زیندووی نێوان ئەدەب و ژینگەی سروشتدا دەکات، و بەم شێوەیە تێگەیشتنێکی قوڵتر لە کارلێکی نێوان هەردوو زمان و ژینگە لە ئەدەبدا دابین دەکات. ڕەخنەی ژینگەی وەک بوارێکی مەعریفی دەوڵەمەند، چونکە یارمەتیمان دەدات له ڕووی تیگەیشتن و هەڵسەنگاندن بۆ ئەدەب و هەر شتێکی تری ناو دەق. ئەدەبی کوردیش هەڵکەوتووە بۆ ئەوەی ئەدەبی ژینگەی لەسەر جێبەجێ بکرێت. ڕەخنەی ژینگەی وا لە مرۆڤ دەکات بە دووربینییەکی سەوزەوە بڕوانێتە

ژینگە، ڕەخنەی ژینگە بەدوای ژینگەیە بە نموونە: هەر کام لە گۆشەی خەزان و دانیشتوان و پیسبوونە ژینگەیەش، کە بەهۆیەوە سەرهەڵدەدات". (ملکە ئەحمەد، ٢٠٢٢: ٣). کەواتە، ژینگە ڕۆڵێکی بەرچاو دەبینێت، مرۆڤ تێدا هەست بە خۆی دەکات، بەرپرسیار دەبێت لەو شتانەی کە لەناو سروشت و ژینگەدا هەیە. پێشتر ئیکۆ شوانکاری بەو شێوەیە لە سروشت دەڕوانێت پێی وایە، ئەوە مرۆڤ دەبەستێتەوە بە خۆی ژینگە و سروشتەکەیە، بێگومان سروشتیش ڕەنگدانەوەی مرۆڤە لە بەر ئەوەی تێدا ژیان دەکات و خۆی بەرجەستە دەکات، بۆیەش شاعیران ئیلهام و خەیاڵ بە ناو شیعرەکانیان لە سروشت وەردەگرن، چونکە وەک ئاوێنە وایە مرۆڤ خۆی تێدا دەبینێتەوە. شوانکارەیی وەکو خاڵێکی دژی تێکدان و کاوڵ کردنی سروشت دەبینرێت، بە تایبەتی هەوڵەکانی مرۆڤ بۆ دەستخستنی وزە. شوانکارەیی پشت بە هەبوونی هاوسەنگی لە سروشت دەبەستێت، پشت بە نموونەی بوونی سروشت دەبەستێت، کە ئەم نموونەی بوونەی سروشت لە سەردەمی هاوچەرخدا شکستی هێناوە و ڕووبەڕووی ڕەخنەیی ژینگەیی بووەتەوە.

ڕەخنەی ئیکۆ شوانکاری/ ژینگەی شوانکاری

"شیعری شوانکاری چەشنێکی ئەدەبییە، کە باس لە ژیان و گوزەرانی لادێ و دێهاتەکان دەکات. لە سەرەتادا ئەم چەشنە وا ناسندرا بوو، کە تایبەت باسی شوانکاری بکات، بەڵام دواتر گۆڕانی بەسەر داهات، زاراوەکە لە ڕووی مێژووییەوە هەمە چەشن کرا. بەسەر ژیانی ئەو کاتی لادێکان دابەشکرا، جا هەر پیشەیەک بێت." (سەران مامند عبدە اللّەه، ٢٠٢٢: ٩٦). هەر وەک ئاماژەی بە کرایە، پێشتر خەڵک لە گوندەکان بژێوی ژیانیان لە سەر کارکردن بووە، بە تایبەت ئەو جۆرە پیشانە کە زیاتر باو بووە. کاری هەرەوەزی و جووتیاری و شوانکاری، … بەڵام بە حوکمی پێشکەوتنی سەردەم، کزی و لاوازی پێوە دیارە، وەک پێشتر نەماوە. ئەم ڕەخنەیە کار لەسەر ئەوە دەکات، کە سروشت لەو دەقە تەنها وەکو وەسیلەیەک ئامادە نییە، بەڵکو نیشاندەری ئەوەیە، کە میژووی مرۆڤ لەگەڵ مێژووی ژینگەیە و لە ناوی بووە، بە تەنها گرنگی دان نییە، بە کێشەکانی مرۆڤ ڕەوا نییە، واتە پێویستە گرنگی بە کێشە سروشتییەکانیش بدرێ، لە ئیکۆلۆژی مرۆڤ دەکۆڵێتەوە بەرامبەر بە ژینگە لە نێو جەرگەی ڕەوای دەقدا، ئەوە دەقانەی شاراوەو نادیارن دەبێت هەستی ئیکۆلۆژی تێدا بێت. (قەرەداغی، ٢٠٢٠: ٣٥). بێگومان مرۆڤ دەرخەری زۆر شتە لە ناو سروشت کاتێک سروشت لە خزمەت مرۆڤ دەبێت، گەر پارێزگاری لێ بکات و هەوڵی لە ناو بردنی نەدات، تەنیا کار و باری خۆی تێدا جێبەجێ بکات. وەک پیشەکانی کە

پێشوو دەی کرد، ئەمەش دەبێتە هۆی سروشت جوانی خۆی لە دەست نەدات. پەیوەندی نێوان مر□ق و ژینگە: “پەیوەندییەکی بەهێز لە نێوان مر□ق و ژینگەدا هەیە، ئەم پەیوەندیەش بۆ سەرەتایی هاتنە سەر زەوی مر□ق د□گەڕێتەوە.

کە هەڵسوکەوتی لەگەڵ پێکهێنەرەکانی ژینگەیی دەوروبەری خۆیکردووە، توانیویەتی سوود لە دەرامەتە ساده و ساکارەکانی ژینگەی سروشتیی خۆیببێنێت”. (مهدی أحمد محمود، ٢٠٢٢: ل٢٩). پێشوو ژیانی لادێ زۆر ساکار بووە، وەک ئێستا کە سەردەم پێشکەوتووە، تەکنەلۆژیا بالی کێشاوە بەسەر دنیا مر□قی بە خۆیەوە سەرقاڵ کردووە، ئەمەش وای کردووە، مر□ق و□کو پێشی□وو له شاخ و سروشت نەکات، ئەگەرچی بۆ لایەنی بژێوی و ڕۆژانەیان ڕووی تێدەکەن.

چەند نموونەیەکی شیعری بە پێی ئاڕاستەی ئیکۆ شوانکاری لە شیعرەکانی جەمیل ڕەنجبەردا

ئەی خەڵکینە…
دۆڵ و چیا و دەشت و زەوی
هی کەسێکە بۆی ناخەوی
هی کەسێکە خۆی دەیچێنێ
لە پێناویا ماندوو دەبێ، بەرهەم دێنێ

من جووتیارم… لەسەر کێوی بڕوای بەتین
خۆم داوێمە باوەشی ژین
بەزبارەی، بیری جوتیاری جحێڵم
زەوی و خاکی باپیرانم ورد دەکێڵم.

منی جوتیار
کرێکاری برای گەورەم… ئاگای لێمە
ئامێرم بۆ دروست دەکا
بۆ کێڵان و دروێنەوەی سوودی ئێمە
جەرگی سروشت بست بست دەکا

_ لەم شیعرەدا بە ئاشکرا شاعیر سروشت و ژینگەی بەرجەستە کردووە، له خۆیدا باسی پیشەی جووتیاری دەکات، لە بەر ئەوەی پیشەی لادێکان ژیانێکی سادە و ساکار بووە، خۆیان مەشغووڵ دەکرد، بە ڕەنجبەری و کۆڵ نەدان و ماندوو بوون بۆ بژێوی ژیان. وشەکانی کە لە شیعرەکە دا ئاماژەی بۆ کردووە، دۆڵ، چیا، دەشت، زەوی، ئەمە ڕەنگدانەوەی سروشتە. دەڵێت من جووتیارم باسی خۆی دەکات کە چۆن هەوڵ و تێکۆشان دەدات، له پێناو ژیان. لە دێرێکی تر باسی زبارە دەکات، واتە

هەرەوەزی لە کاتی گەنجی خۆی. بۆ کێلانی زەوی باب و باپیرانی.

لە نموونەیەکی تری شیعری باسی شوانکاری دەکات:
کاکەی شوانی چاپووک و دلێر
دڵسۆزی بلیمەت بۆم لێدە بلوێر
بیلاوینەوە جیهان بێنە جۆش
بە «لاوک» و «حەیران» لابەرە خامۆش
بەرامبەری دێ سۆزت ببەخشە
بۆ ڕاو شوێن دابنێ نەخشە
بۆ ڕووبارێ لەوەڕگەی جاران
دانیشە لە ژیر سێبەری داران
هەڵکێشە «ئاهی دەردی دڵداری»
ڕووکەرە کێو و لوتکەی هەزاری
ئەم خاکە جوانەی سروشتی ژیان
دەنگی ئاگرین هەڵدە بۆ گیان!
دەم دەم ئەگۆڕی شوێنی ئاژەڵت
هەست و هیوای نوێ ئەچێتە دڵت

_شاعیر بە شێوەیەکی وەسف باسی شوان دەکات، کە چەند بوێر و ئازایە، بە شمشاڵی دەستی، بۆی لێ بدات نەغمەی ئاواز و دەربڕینی دەنگە زوڵاڵەکەی، ئەو قسانەی لە ناو سروشت دەکرێت، چونکە شوانکارەکان لەگەڵ مەڕوماڵاتیان شمشاڵ بەکار دێنن. بە بەسەر بردنی کات و ڕۆژەکەیان دەی ژەنن. سروشت و ژینگەی بێ بەش نەکردووە، کە دەڵێت بۆ ڕاو شوێن دابنێ نەخشە بۆ ڕووبارێ لەوەڕگەی جاران دانیشە لە ژیر سێبەری داران، ئەم دێرە دەرخەی ئەو ڕاستی□□، ک□ لە ئیکۆ شوانکاری باسی لێوە کراوە. لە ڕێگای گێڕانەوەی بەسەرهات و ئەو ڕووداوانەی کە ڕووبەڕوویان دەبوویەوە، لە ژیانی ڕۆژانەیاندا. ئەمەش هەوڵێکە بۆ دیاریکردنی لایەنی بەرجەستە کردنی سروشت.

لە کۆتاییدا بۆمان دەرکەوت، شاعیران بە گرینگی لە سروشت و ژینگەیان دواینە. چونکە سەرچاوەی ئیلهام داڕشتنی خەیاڵەکانیان بووە. ئەگەر باسی جەمیل ڕەنجبەریش بکەین، لەو دوو نموونەی شیعرەدا یەکێک لە ئاڕاستە ژینگەیەکانی بەرجەستە کردووە، کە ئیکۆ شوانکارییە، باسی ژیانی لادێ و بژێوی و بەسەرهات و ڕووداوەکان دەکات. خۆیان بە پیشە هەمە جۆرەکان خەریک کردووە، وەک جوتیاری و کاری زەوی کێڵان، شوانکاری ،…هتد. گەیشتن بەوەی کە ڕەخنەی ژینگەیی چەندە گرینگ و بایەخ دارە، لە ژیانی مر□قدا ب□ی□، ب□

چاوەکی بەرز لێی دەڕوانن، هەموو ئاڕاستەکانی نێو ڕەخنەی ژینگەییی بۆ کات و سەردەمێک دەگەڕێنەوە، باسی ئەو هەلومەرجە دەکەن، کە ڕووی داوە.

سەرچاوە:

1. سەران مامند عبداللّە،(٢٠٢٣)، ڕەخنەی ئیکۆلۆژی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، بە نموونەی شیعرەکانی شێرکۆ بێکەس و سەباح ڕەنجدەر، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سەڵاحەدین، هەولێر.
2. دلاوەر قەرەداغی، (٢٠٢٠)، لەبەرەو لەوە باران، دووراودوور هەتاو، چاپی یەکەم، تاران.
3. گۆڤاری کوردستانی نوێ، پ.ی.د.ملکە ئەحمەد، ڕەخنەی ژینگەیی وەک ڕێبازێکی ڕەخنەی سەربەخۆ پێنجشەممە، ٢٩ـ٢٠٢٢
4. ئـ. جەوهەر کرمانج، (٢٠٠٧)، دیوانی شیعر (جەمیل ڕەنجبەر)، سلێمانی.
5. مهدی أحمد محمود، (٢٠٢٢)، ڕەخنەی ژینگەیی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، زانکۆی ڕاپەڕین، کۆلێژی پەروەردە_ قەڵادزێ، بەشی کوردی.